

U garnituri mlađih makedonskih liričara (Vlada Urošević, Ante Popovski, Petar Boškovski, Mateja Matevski, Bogomil Đuzel) koji nikakvi kompilatori nisu, niti folklorni narativi i simbolisti na prvoj transmisiji, glas Radovana Pavlovskog zvon nadahnutim detinjstvom i legendom tople i drevne Makedonije. Rođen i odrastao u čudesnom argatičnom pejzažu, na terenu narodne poezije i snohvatice, negde na vazdušnoj razmeci Kičeva i Sredozemlja, ovaj mladi liričar dolazi u dodir i sudar sa civilizacijom, ali dolazi kao novorođenče, čisto i čismeno pevajući svoj san, svoje poreklo, svoju avanturu i svoju nijansu. Pokreti koje unutra i spolja otkriva njegova pesnička knjiga spojeni su sa elementima tamnih folklornih adidara u koje Radovan Pavlovski veruje jednom etičkom i estetičkom igrom i strašću.

Talenat Radovana Pavlovskog rascvetao se vrlo rano, a nije na odmet oduševiti se činjenicom da je i svoju prvu knjigu „Suša, svadba i selidbi“ objavio u vrlo ranim godinama. On je jedan od onih mladića koji organski i spirituelno spajaju utiske iz realnosti i sna i koji na taj način dolaze do pesme, do ritma, do iluzije neke stalnosti i do potvrde neke ljubavi. Dekor ove poezije samo je prividno jednostavan i vezan za zavičaj i Železnu reku, koja se u minimumu prostora pojavljuje kao što se čudesno, izgubljeno podneblje pojavljuje u ekstazi Artura Remboa. Pavlovski hoće sve da spoji, sve da poveže, sve da pesnički oboji i opravda: i ljudsko praznoverje, i horove devojaka, i prozračna krioca insekata, i put u planinu, i pticu skinutu sa freske, i prolećnu misao, i suvu, ispucalu, kržljivu zemlju... To je istovremeno razigrani, čudesni svet jednog deteta, ali i aktivni, nadahnuti svet jednog pesnika.

Pavlovski je svojom prirodom upravo natprirodno zainteresovan za zemlju koju poznaje i za zemlju koju nasleđuje svojim čulima i svojim primislima. Ali, to nije sklerotična simbolistička povelja zavičaja, nego uzbudljivo pitanje koje pesnik postavlja i koje se komplikuje i obogaćuje tamo gde njegova poezija kapilarno ulazi u grčevitu folklornu poeziju Makedonije. Seljačka i rustikalna ambijentacija ove poezije samo je uslovna i prividna, jer pesnik, svojim nemiroj i svojim lutanjem, prevazilazi empiričke oznake. U pesmi „Potop“, kao mala plemenska freska i kao rafinovana tužaljka deteta pred elementima prirode i legende, otkriva se jedan poletni plan između snohvatice i jave, između straha i nade. U jednoj drugoj pesmi „Dva petla crveni i crni“: dovoljne su samo nekoliko metafore pa da se postigne apstraktni izraz i lagodni nadrealistički crtež. Ipak, bilo bi nepravedno etiketirati ovu poeziju, koja je jedino spremna da se saglasi sa jezičkom ambicijom i koja u melodičnom makedonskom jeziku vrlo domišljato nalazi lokalne reference za ono što je čisti elijarovski univerzum.

Ponekad pesme Radovana Pavlovskog odviše insistiraju na ritualnim scenama, a ponekad hoće da nadmaše sopstvene ritmove i brzine i da u davljeničkom krikku kažu prastari kolektivni bol litalica i negdenikogovića. Ponegde je element legende bacio i otužnu senku preko pejzaža, a ponegde se, kao u pesmi „Raj detinjstva“ ide u predugačku naraciju. Pa ipak, Radovan Pavlovski ima probuđena čula i razvijen poetski izraz, ima moć psihološke pustolovine i sposobnost da se u maternjem jeziku oseća opojno i čisto. Različite, razvenčane sa rimama i strofama, ove pesme su dalji korak u gipkim pokretima makedonske lirike, i dalja orijentacija u čudesnoj alhemiji pejzaža i legende, toplih imenica i znamenja.

Ti pojmovi i ti fenomeni prirode i meteorologije toliko su lirski neumitni, upotrebljivi, primenljivi; toliko dati sa strašću i melanholijom jednog pučki preobraženog dečaka koji, prelazeći preko trotoara, zamišlja da se primiče samim nebesima. Vokalni Radovana Pavlovskog imaju polet kristala, šum vrućine, gordost skrivene žedi, topot brdskih konja tamo negde visoko iznad Kičeva, toplu oblinu višnje, čobanku praznovericu, razdraženost zemlje pod slepilom krtica. Ali u tim vokalima zvoni i jedan sudbinski grč bez

MILOSAV MIRKOVIĆ

radovan pavlovski: pesnik železne reke

sitničarske anegdote i bez plačevne razbarušenosti. Nehatno detinjstvo obnavlja nesigurno lansirani romantizam i naslućivanjem i težinom mašte koja ulazi u zemlju neredom i besmisлом vode. Opsesija sušom ima izvore u jednoj nevinoj senzualnosti, u jednom prolećnom i letnjem ritmu koji obećava raj na samoj granici Železne reke i zavičaja i daleke čežnutljive vode na koju se neusiljeno polaže „slovo po slovo svog neprestanog tinjanja“. Železna reka u ovim pesmama ima dvostruku slobodu: postojbine na nivou kolektivne radosti i detinjstva sa prerogativom mašte. Detalji magije i detinjski detalji dominiraju u ovim pesmama što beže u dubinu jedne paganske otdžbine dovoljno vrele i južne da bi se tako lako pretopila u apstrakciju. Ali, mi znamo, mi osećamo da je otadžbina, da je ta arhitektura stabala i ptica ona divna drevna Makedonija čijom se fascinacijom na samoj ivici mladosti napojila i poezija Rastka Petrovića,

Veliki pesnički porok letovanja, čije su devize prvorazredna duhovitost i neosporna čulnost u neobičnom meteorološkom doživljaju, povezali su se tako na tragu jezera Ohrida i čudesno prokazanog sredozemlja čija se fatamorgana kao i isprana freska nadnosi nad Kičevom, nad Makedonijom i Železnom rekam.

Pesnik Pavlovski, međutim, ne igra ravnopravnog partnera prirode koju upija snagom putnika i povratnika. On ne drhti i ne izvinjava se pred njenim čarima, olujama i besovima ali se i ne postavlja u onu natprirodnu tačku sa koje se protokol sudbine čita uprkos vekovnom eteričnom plavetnilu što je ukrašeno detinjskom nespretnošću i nepotkupljivom prigodnošću leta i letovanja. Zato ove pesme o sušama i selidbama najpre zvone svojim psihološkim kristalom, a tek u nijansovanoj čitalačkoj kulturi dosežu pečalne pokrete i nedaće drevnog mitskog i socijalnog bića Makedonije. Pavlovski je moderniji Kočo Racin koji koristi slobodu boeme, ćutanja i maštarenja.

Pošto je pretila da ga otera u svaštarnstvo, ova knjiga je svoga autora ipak dovela do stamene projekcije i duboko organizovane orkestracije. Trepere i drhte nebesa Makedonije, tuku se na vazdušnom platnu, crveni i crni petlovi, prolaze crni Arapi i pod srce se i travu zavlade, bukte požari i pucaju tanušne njive a pesnikov duhovni život im pomaže da se spasu praznine i kržljivih reči.

*Vode su presahle
Uzberi mi uzdah jedan
Srce se lako ne ubija*

*O crni Arapine u pohodu
U pomoć razgovaram s izgubljenim dušama
Ponekad naiđe poplava
Radi jednog jedinog čoveka*

U tom letnjem i užarenom dekoru, u tom trepetnom i obnovljenom jeziku, ima mesta i za jedno epsko notiranje. Otuda se u proznom ciklusu „Seobe“ folklorna struna i intelektualni kvalitet poezije Radovana Pavlovskog nalaze u sazvučju i u munjevitom projektovanju one materije koju su mnogi makedonski pesnici više grabili rukama nego srcem. Jezička i intelektualna sfera ovih pesama nisu u sudaru, čak ni onda kada se Radovan Pavlovski malo razmažen, andeoski, izvinjava pred greškama i pred apsurdom pejzaža. Na prvi, naivni pogled, reklo bi se da su životne linije Radovana Pavlovskog razbijene i nesigurne. Ali, toliko srži, toliko bola i vrućine, toliko pustolovine na rubu zavičajne Železne reke, toliko nasleđene „proklete poezije“ može da ima samo ona mladost za koju je svaki doživljaj eksplozija i svaka pesma doživljaj.

Pesma radovana Pavlovskog je otkrovenje zemljodunca i ratara, isto koliko i obnova rituala na postojbini koja tako neizvesno lebdí među silama nebeskim, meteorološkim, među munjama i gromovima, žegama i jarama, sušama i žedima, a druga je gradski trenutak letnjeg jenjavanja, odlaska, pomeranja svetlosti na krovovima, i čudesnom sažimanju dana kada kosa zazlati i zajeseni, kad zrak predvečerja izgubi dostojanstvo i raskoš južnog letovanja. Oseća se muzika ugašenog žubora kod Pavlovskog i kao što bruji melaholija ničijeg i svačijeg letnjeg bremena svetlosti i žege.

Pavlovski fiziološko doživljava sušu, njenu jarost i snagu, njenu kobnu neizvesnost: velika stada su umorna, ptice umaju težak put u vazduhu, vreme je takode otežalo i sat se guši, a mravi beže u dubinu zemlje. Ritual dopunjuju ljudske ruke, ruke u molitvi. Ukus suše je svuda, u svemu, U flori i fauni. U stvorima i mineralima. Ali ako su ruke statične u molitvi, onda su noge, otvrdle i bese, suve do okrvavljenosti ako ih takne suvo šiblje. Suša je režirala nemir tela, zaustavila pejzaž na ivici svog noža. Ukus suše zgrušava krv i pod njenom navalom začinje se urlik. Kiša dolazi kasno, telo se prolama od urlika, koji se artikuliše u telu samo pevača, pesnika:

*Oertavajući crni konac
mravi se zakopavaju duboko
Počinje da pada zakasnela kiša
Mi imamo otvorene kuće za poplavu*

*Telo me u vodi boli okruglo
Ne leti u vazduh moja ubijena ptica
Mogu da otvorim prozor
i da vičem do ludila*

Pesnik je potpuno razderao masku suše: od njenih parčica sagradiće novi pejzaž. Ali taj splet jasnog i nejasnog doživljaja suše još uvek služi lepoti pejzaža u njegovoj dram-

skoj opisnosti isto koliko i lepoti njegovog prevazilaženja. Posle suše dolazi pesma što znači da bar nešto ploda ostaje, da bar nekoliko kapi kiše osvežavaju vidik.

Slušajte taj dar, sričite te pesme od mahovine i materinske preslice, od basne od uroka, od mašte i svile njene, od uspavanke do njiske konja, od koledara i nadničara, od žestoke ljubavi za tle i za nebo koja poprma prvo psihološki pa zatim i metafizički napon. Pavlovski nije filozofski ni ambiciozan ni vaspitan i zato ne ide u tajne stvari i mrežu problema. On jednostavno stoji i lebdi, i svojim fantastičnim sistemom snivanja u hodu i snivanja uopšte beleži, radarski delikatno i južnjački ljuto i bolno sve što ga trenjadama trenutaka baca u prošlo i obnovljeno življenje. Ovde se gotovo magično staninske opsesije i metafore makedonskog folkloru preplicu u čitavo tužbaličko povese, čija se iskrena beljenost i prozračnost, u pravim momentima i na probranim motivima, uzdiže do patetičnosti, humanosti. Zar treba naglašavati koliko muzike i melosa, koliko duhovne sintakse ima u svemu tome i koliko je Radovan Pavlovski makedonski zadojen umetnik, koji ponajviše gori u pesmi dok ona još nije napisana, dok je još čitavo psihološko žarište, i pakao. Nazivam da je poročno tražiti ovlašne i osrednje pesme, opiljke i vrludave poetske trenutke u jednoj ovakvoj nabujaloj knjizi lirike. „Suša, svadba, i selidba“ pretrpani su podsvesnim skiciranjem zavičaja i neba nad njim, pa ipak su i jedna vrsta emocionalnog romana i putopisa. Iz uzbuđene i nespokojne skromnosti Radovana Pavlovskog niču stihovi koji su sastavni deo muzike i čuda makedonskog folkloru a da mu ni jednog trenutka nisu podređeni. Ovičena žarkom prazninom leta, paklenom prazninom suše ova poetska knjiga je sva sačinjena od žedi i pobune žedi, što je istovremeno i fizička i duhovna.

A kada jedna takva mladost celom snagom i svim kalemarskim prstima polegne po rečima, onda one počinju da gore svečanom i patetičnom žarom čak i tamo gde su estetski varljive. Radovan Pavlovski je siloviti sanjar i rođeni pesnik. Jedan od onih koje nismo upoznali slučajno iako je svaka njegova pesma izrasla pod kapijom lepog maštovitog slučaja. Povlašćen u orfičkim prostorima Zelezne reke, koja dobija imovinsku poetsku vrednost jednog Fransisa Zama od koga rado pozajmljujem krilatice „Pesnik je sam u šumi svoje duše“, Pavlovski se igra svojom naivnošću kao dete žižicama. Danas je to vatra koja otkriva naivni luc-kasti svet magije i basme od uroka, a sutra će to, predosećam, biti pravi požar, praćen stihijom razaranja, sa sušama koje stravično proždiru vlastite predele, i vatre koja sugerišu žar-ptice onozemnog, mitski zavodljivog sveta, daju pesmama i poemama Pavlovskog lepotu razrokosti, opasnosti. Omadžijani mladići bude se iz letnje vatrushine da bi ponovo užegli baklje: toliko letnjih i vatre-nih tenzija nemaju ni čitave generacije romantičnih pesnika!

Uznemirena trpeza i solarna panorama, na obalama Zelezne reke, ne prestaju da zovu mladiće ogrezle u snohvatici. Pesnik je njihov jatak i njihov namesnik: on im predočava velike stihije i promene vremena, „podne krije crne konce noći“ dok se „iz trave diže hor mrtvih ljubavnika“. „Mladić koji spava u podne“ blista od potmule naivnosti, ali između snohvatice i buđenja prolaze konji donoseći strah pokreta i sliku strašnog suda. Pavlovski se više ne snalazi, sanjanije i ludorije ga opkoljavaju, sunčana vrata i ratarska oruđa mu postavljaju zamke, a Zelezna reka je odjednom daleko, veoma daleko. Pesnik se stropoštao među dragocene strune ovozemaljskog, folklornog sveta ali je uspeo da ispriča svoj san i da dohvati konja spasa. Mladići preteruju u snovima, — uzvikuje Radovan Pavlovski kao što priroda preteruje u smrtima; jedina granica koju pesnik tu može povući jeste Zelezna reka koja obnavlja smisao pesme, ne-sebično pristajući da pesma bude jedna himna i jedan rekvijem...

DRAGOMIR ČULAFIĆ

BEZDANI

1

Ptice ledena, razobručan obruč
pustinjom dosluha krikom kruži;
crna deca na usni ruži
kopaju bezdan i pale luč.

U jednom oku zvezda i zmija,
bilje se truje sred damara;
iz bezdana gusta crn saf izbija
vreme: uokolo fuga detinjstva šara.

Do pasa paprat slepa, riču razvaline.
Rastaču se senke usnom crnih kleka
i dva zuba krvava hrome psine

međaše nadu stopu po stopu.
Bol peva bolu radi leka
Bezglav krik cveća u galopu.

2

Lednikom severnim sadiš belo zrno,
sumnja ti grlo žeže pre sumraka;
rukopis izlomljen, mastilo crno-
u vetru pesma, u tebi svraka.

Na ulazu u bilje kalpak škripi.
Mutnim senkama opasan moj san.
Ova glava po kojoj sneg do jutra sipi
uranja u noć isto ko u dan.

Senka zoblje ficu, tica zrno.
U vrtu bezdan zida nesanice,
mesto kreča mastilo crno

vezuje kamen i rime.
Crn brst za tice:
doba je gluve zime.

3

Lomna skazaljka vetrokaza:
prazno se ljuljaju zvona u vetru.
Do grla na svakom metru —
nigde bezdanu plitka gaza.

Do kolena dan. Sa razvalina opet
tvoje lice šamara kiša niz krov;
padaš pokošen u svoj rov
a za ledima konj propet.

U nozdrvi izgorela ruža:
dva ugarka na ognjištu.
Bela od snega žena čeka muža

negde na njivi u snopu raži.
Ti piješ mleko dok te ištu,
dok te bezdan bezdanima traži.

4

Mrtva si kažeš kad ti u krilu
izgorim i zadnju žednu ticu,
mrtva i daviš se jezom u bunilu:
to bezdanima sadim ti groznicu.

Kad se probudiš zveri kolju se,
vetrovi ti lome ruke ko pogaču —
iz jedne: zeleno njišti kljuse,
iz druge: trule vrane gaču.

Zar uzalud bežasmo toliko leta.
Pustoš sni konju u dlaci:
ledna zvezda na kraj sveta.
I ljubim te moja srno,
mada nam se piše crno:
leleču nam vukodlaci.

5

I zeva u vrtu gladan vuk,
zvezda se ruši u njegov vrat;
bolesna kiša pljušti niz cvet,
jazom bezdana zamrznut zvuk.

Guste pećine po tvome čelu,
iz njih taman izranja cvet;
davno istruo suncokret
pruža ruke ka videlu.

I trunemo ljubo vlat po vlat,
u mahovine urasta lice.
Na mrkom konju jaše mrk svat —

tebe grle, grle ruke — grabljivice.
O sna mi strašna, sna sred strašna blata:
uzalud te ljubim usnom vidarice.

6

Sad sastrulo pruče pokraj ploča kleči,
kolje sečemo usred vetra;
na pola svakog kilometra
u bezdan se survaju reči.

Noć darovala deci grozd.
Gladne tice zoblju se u lugu;
smrt-senka traži svoju drugu,
u damar kapa laki zimogroz.

I ispružamo u pustoš ruke
a došli baš iz pusta kraja.
Uzalud bežimo od luke do luke —

zaleđeni ždralovi iznad zavičaja.
Levo od srca jednu kost
čeka nas neki namršten gost.

7

Na ulazu u ljubav velika vratnica,
svlači te vetar beo i crn.
Jedan ti pruža ružu, drugi trn —
čija da budeš ljubavnica.

Napukla iz brave fica
u tvoju talasastu prhne kosu;
ležiš ko cvet tužan u otkosu,
pod kožom leleče litica.

Ti ružu hoćeš al ti vejavica
omečave snežne kose i crne.
U kamenu gde te sni ravnica

crnog sunca ukresao zar.
Napukla iz brave fica prne —
u tvojim ustima pepel i gar

8

I samoća kad uruma ko sneg
i pušta prhne tica sa favana
od Đurdevdana pa do Vidovdana
samo kukavica leleče niz breg.

U noći cvet sanja lice rose,
pod grlom mu kurjak kosmat spava.
Iz slike, sa zida, izrasta pušta trava —
mrtav kosač pada u otkose.

I laju paščad, laju kose,
kezi se taman skelet i bled.
Kroz tebe trče gole i bose

i mrtve zveri lednije no led.
Crna te ruka vuče niz otkose
a ti sanjaš svunoć beo drvored.

9

Naopako glavo! Ljuto kunu kiše:
neka se utrobiča pesma oval
Ova glava preteška od ludih snova
mora da nije moja više.

Ta kletva ranjiva, kletva bezdanica
otvara žedan bezdan u meni.
Lele, noćas će pošavati seni
i zakukat negde mrtva ljubavnica.

Pa kuda seni što sve žešće hrle
i vetar što kišom lice šamara.
Neka bolest, slična meni, svunoć će da hara

niz grudi ove davno umrle.
Niz vetar ovaj što razgara
lednu uspomenu vrh damara.

10

Nek prsne ovo čelo u znaku bezdana!
Svet po njemu diše još do jutra.
Izvan senke, crno korenje iznutra —
sred pesme ove truli opasna rana.

Ziman je ovaj razdan pred očima,
još stude reči nad ovim licem,
nad ovom mrklinom jezive groznice —
mene neko svunoć čeka za ledima.

Svunoć ova mučenica glava
zakopava u pepeo miso crnu.
Zalud: meni neće da se spava

nit me mrtva budi sena.
Ne zam da l to tica prnu
il zakuka uspomena.